

UDK: 6П2.15.63 (575.1)

Xusniddin BURXANOV,
O'zbekiston Milliy universiteti mustaqil izlanuvchisi, PhD
E-mail: doktorant@mail.ru

Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti dotsenti, Sotsiologiya fanlari doktori A.Seitov taqrizi asosida

AXBOROT XAVFSIZLIGI NAZARIYALARIDA RAQAMLI JAMIYATNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Аннотация

Bugungi kundagi axborot xavfsizligi masalalari va raqamli jamiyat tushunchasi tahlil qilingan. Shu bilan birga buzg'unchi g'oyalar singdirilgan ma'lumot axborot texnologiyalari orqali katta tezlikda dunyoga tarqalib ketayotganligi o'rganilgan. Shuningdek, raqamli jamiyatda yoshlarning ijtimoiy qiziqishini o'zida mujassamlashtirgan saytlar rivojlanishi ochib berilgan. Axborot xavfsizligi nazariyalarida raqamli jamiyatning o'ziga xos xususiyatlari yoritilgan. Mamlakatda axborot xavfsizligini ta'minlashga erishish yo'llari ko'rsatilgan. Bundan tashqari, Internet tarmog'idagi milliy segment saytlarini rivojlantirishga qaratilgan muammolarni o'rganishda ayni vaqtdagi nazariyalar tadqiq etilgan.

Kalit so'zlar: Internet, axborot xavfsizligi, axborot, ijtimoiy tarmoq, platforma, saytlar, milliy segment, raqamli jamiyat, raqamlashtirish, texnologiya, jamoatchilik fikri, jamoaviy xavfsizlik, g'oya.

ХАРАКТЕРИСТИКИ ЦИФРОВОГО ОБЩЕСТВА В ТЕОРИЯХ ИНФОРМАЦИОННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Аннотация

Анализируются современные проблемы информационной безопасности и концепция цифрового общества. В то же время изучено, что информация, пропитанная деструктивными идеями, с огромной скоростью распространяется по миру посредством информационных технологий. Также выявлено развитие сайтов, воплощающих социальный интерес молодежи в цифровом обществе. Своеобразная специфика цифрового общества выделена в теориях информационной безопасности. Показаны пути достижения информационной безопасности в стране. Кроме того, при исследовании проблем, направленных на развитие сайтов национального сегмента в сети Интернет, были использованы нынешние теории.

Ключевые слова: Интернет, информационная безопасность, информация, социальная сеть, платформа, сайты, национальный сегмент, цифровое общество, цифровизация, технологии, общественное мнение, коллективная безопасность, идея.

CHARACTERISTICS OF THE DIGITAL SOCIETY IN INFORMATION SECURITY THEORIES

Annotation

Today's information security issues and the concept of digital society are analyzed. At the same time, it has been studied that the information infused with destructive ideas is spreading around the world at a great speed through information technology. Also, the development of sites that embody the social interest of young people in the digital society is revealed. The specific characteristics of the digital society are highlighted in the theories of information security. Ways to achieve information security in the country are shown. In addition, in the study of problems aimed at the development of national segment sites on the Internet, the theories at the same time were researched.

Key words: Internet, information security, information, social network, platform, sites, national segment, digital society, digitization, technology, public opinion, collective security, idea.

Kirish. Jamiyat va davlatning tadrijiy shakllanishi va uning rivojlanishi yoki tanazzulga yuz tutishi bevosita va bilvosita axborot xavfsizligiga bog'liq bo'lgan. Raqamli jamiyat rivojlanishi g'oyasining ommalashuviga sotsiolog nazariyotchi olimlarning "Kelajakdagi postindustrial jamiyat" nomli kitobi muhim metodologik manbalar qatoriga kiradi [1]. Tadqiqotda sotsiolog olim jamiyat rivojlanishini uch agrar, industriallashtirilgan va postindustriallashgan bosqichlarga ajratadi. Bunda postindustrial-lashgan bosqichda raqamlashgan jamiyatga o'tilishi isbotlanadi. Shuningdek, olimlar tomonidan axborot xavfsizligi tushunchasi texnologik va ijtimoiy jihatdan yondashilishi mumkin bo'lgan tushuncha sifatida izohlanadi [2] va axborot xavfsizligini ta'minlash texnologik yechimga ega ekanligi hamda ijtimoiy jihatdan ham axborot xavfsizligini ta'minlash bugungi kunning dolzarb masalasi ekanligini axborot xavfsizligi bo'yicha nazariyalarda ko'rsatib o'tiladi [3].

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Sotsiolog olimlarning axborot xavfsizligini ta'minlashga qaratgan nazariy mulohazalari turli yo'nalishlarda shakllangan. Bu borada axborot xavfsizligini jamoaviy xavfsizlik sifatida qarashlar mavjud. Ushbu masalada g'arb olimlari tomonidan jamoatchilikda raqamli jamiyatni kuchayib borayotganligi kabi omillar isbotlangan [4]. Shuningdek, bu yo'nalishda Sharq kishisi uchun individualizm hamisha halokat, jamoada uyg'unlashuv esa sokinlik va bexavotirlik omili

bo'lib kelgan. Jamoaviy xavfsizlikni ta'minlash ehtiyoji Sharqda qadimgi davrlardayoq davlatchilik tizimlarini tarkib toptirdi [5]. Jamoalar internet milliy segmentlarini yaratish orqali o'z xavfsizligini ta'minlashga qilgan harakatlarida ko'rinadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Bugungi kunda raqamli jamiyat sharoitida axborot xavfsizligini ta'minlashning ijtimoiy mexanizmlari ishlab chiqilmagan. Shuni hisobga olgan holda ushbu masalada tadqiqot olib borish bugungi kunda zaruratga aylanib bormoqda.

Aksariyat sotsiolog olimlar raqamli jamiyatning mazmuni, uning tadrijiy rivojlanish bosqichlari va taraqqiyotiga ilmiy baho berishda asosan uning texnologik infratuzilmasi elementlari, ya'ni aloqa tarmoqlari, ilmiy asoslangan ma'lumotlar, turli algoritmlar va platformalar yig'indisini hisobga olgan holda javob topishga harakat qilishmoqda. Bunda raqamli jamiyatni rivojlantirishning harakatlantiruvchi kuchi sifatida ijtimoiy va iqtisodiy jarayonlarni tartiblashtirishni idrok qilishda, uning mazmun-mohiyati texnologik infratuzilma elementlarining ishlashiga asoslangan tarmoqlashtirish, ma'lumotlarni tanlash, algoritmlash va platformalashtirish jarayonlariga asosiy e'tibor qaratilmoqda. Bu jarayonlarning har biri ularning sotsiologik tavsifi nuqta nazaridan tavsiflanmoqda. Inson faoliyatiga axborot bosimi tendensiyalari kuchayib, Internet platformalarida ma'lumotlar bilan ishlaydigan algoritmlar va algoritmik

tizimlarning har tomonlama takomillashuvi "raqamli jamiyat" va "platformalar" majmuasi tushunchalariga alohida e'tibor qaratilmoqda. Boshqacha aytganda, raqamli jamiyat va davlatning yangi taraqqiyot bosqichi ijtimoiy jarayonlar o'zgarimoqda.

Tahlil va natijalar. Sohadagi o'zgarishlar sotsiolog tadqiqotchi V.Bek tomonidan "Zamonaviy dunyoning metamorfozlari" asarida yoritilgan. Uning fikricha, jamiyat tub o'zgarishlarni boshdan kechirmoqda – odatiy mavjudlikning antropologik konstantalari va jahonda o'rnatilgan tushunchalarni buzadigan zarbaga olib keladigan metamorfozlaridir. Turli xil metamorfozlar, jumladan, raqamlarni tadqiq qilib, jamiyatning soni tizimi raqamlashgan aloqalarning tarqalishi, onlayn va oflayn makonlarning gibridlanishi va ma'lumotlar texnologiyalaridan samarali foydalanish natijasida yuzaga keladi, deb hisoblaydi [6]. Bizningcha, raqamli jamiyatdagi bunday strategik siljishlar natijasida ijtimoiy rivojlanish jarayoniga nisbatan turli o'zgartirishni talab qiladi. Bunda sotsiologik nazariyalar ana shunday yondashuvni maqullab, raqamli jamiyat butunlay vositachilikka aylanadi [7]. Bunda soha olimlari tomonidan raqamli jamiyatning rivojlanish tendensiyalarini sotsiologik nuqtai nazardan tavsiflanmoqda. Darhaqiqat, raqamli jamiyatning murakkab texnologik infratuzilmasini ishlab chiqish va uni amalga oshirish natijasi, o'zaro chambarchas bog'langan turli elementlar to'plamidagi tartiblashtirishning mohiyatini ifodalaydi. Muayyan masalaning yechimi yoki jarayoniga ma'lum bir shaxs harakati yoki harakatsizligi bevosita ta'sir o'tkazish uchun mo'ljallangan ma'lumotni yig'ish, algoritmlash, platformalashtirish va tarqatish sotsiologik tahlil qilish asosida shakllanadi.

Bu borada avstraliyalik sotsiolog N.Selvin raqamli jamiyat mohiyati, uning shakllanish va rivojlanish tendensiyalarini tadqiq etgani diqqatga sazovor. Mutaxassis muammoning yechimiga kompleks yondashib, hozirgi davrda keng tarqalgan va muhim ijtimoiy ta'sirga ega bo'lgan 4 ta texnologiyani mustaqil o'rganadi [8]. U asosiy e'tiborni tarmoq kommunikatsiyalari, ilmiy asoslangan yig'indisi shaklidagi ma'lumotlar texnologiyalari, algoritim va platformalar zaruriyatiga qaratgan. Uning fikriga qo'shilgan holda raqamlashtirishni tavsiflash uchun asos sifatida tarmoq, ma'lumotlar, algoritmlash va platformalashtirish jarayonlarini tahlil qilib, jumladan, zamonaviy raqamli jamiyatning asosiy xususiyatlarini yoritilgan. Ayni paytda raqamli jamiyatda inson omili va qadri masalasi ham e'tibordan chetda qolmagani dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Axborotlashgan jamiyat taraqqiyotida "raqamlashtirish" so'zi negizida "raqamli jamiyat" tushunchasi shunchalik odatiy holga aylandiki, ulardan maqsadli foydalanish jarayoni avj oldi. Biroq, bu tushunchalarning mohiyatini aniqlash juda murakkabligi tufayli ularning umumlashgan va barcha uchun maqbul talqini bugungi kunda ham mavjud emas. Ushbu atamalar kelib chiqishining etimologik jihatlilari o'rganilmay faqat uning ko'rinishi "son" tushunchasi o'zgarishi bilan bog'liqligi qayd etilgan [9]. Zamonaviy sotsiologik tadqiqotlarda "raqamli" tushunchasidan foydalanishda turli axborot va kommunikatsiya texnologiyalariga ishora qilingan. "Raqamli" atamasi "analog" atamasidan farqli ravishda ta'riflanib, axborotni analog shakldan raqamli shaklga o'tkazish jarayoni "raqamlashtirish" deb izohlangan. Sotsiolog tadqiqotchilar ko'pincha "raqamlashtirish"ni inglizcha "digitization" yoki "digitalization" tushunchalari bilan almashtirishini kuzatish mumkin. Bunga sabab bu atama ingliz tilida o'xshash yozilishidir. Garchi o'xshashlikka qaramay, bu atamalarning ta'riflari juda jiddiy farqlarga ega. Agar birinchisi, ma'lumotlarni o'zgartirishning texnik jarayoniga taalluqli bo'lsa, ikkinchisi esa potensial raqamlashtirilishi mumkin bo'lgan kundalik hayotning barcha sohalarida raqamli texnologiyalarning bevosita integratsiyasi bilan bog'liq [10].

Tadqiqotchi J.Urri raqamlashtirish hodisasini "raqamlashtirilgan" shaxsning faoliyati va harakatlarini kuzatish mumkin bo'lgan muhiti yaratish, juda muhim deb hisoblagan [11]. Sotsiologik nuqtai nazardan raqamlashtirish konsepsiyasining eng muhim tarkibiy qismi ijtimoiy hayotni tahlil qilish, ya'ni, raqamli texnologiyalar orqali individlarning bir-biri bilan o'zaro munosabati, ularning ijtimoiy pozitsiyasi,

dunyoqarashi o'zgarishi, mehnat va dam olish vaqti holati va hokazo [12]. Bu holat "raqamli", "ijtimoiy fakt" bo'lib, aslida raqamli texnologiyalar yangi ijtimoiy amaliyotlar va yangi ijtimoiy aloqa va o'zaro munosabatlarni rag'batlantiradi [13].

Jahondagi globalashuv jarayonida inson tafakkuriga axborot bosimi kuchayib, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining tez sur'atlarda rivojlanishi natijasida insoniyatning internet tarmog'iga qaramlik darajasi ortib bormoqda. Shu bois, internet tarmog'i jamiyatdagi mustaqil va ijtimoiy qarashlarni shakllantirib, ommalashish jarayoniga bevosita ta'sir etmoqda. Ya'ni voqelik jarayonlari o'zgartirishida asosiy vositalardan biriga aylanmoqda. Bunda, Internetdan foydalanishning kengayishi, inson faoliyatining barcha sohalarini qamrab olib, shubhasiz global tarmoqda axborot almashinuviga xizmat qilmoqda. Natijada Internet tarmog'i insonlar uchun samarali aloqa vosita sifatida ular faoliyatining jadallashuviga sabab bo'ldi. Dunyoning barcha mamlakatlarida internet orqali e'lon qilinayotgan axborotdan foydalanuvchilar soni ortib bormoqda.

Raqamli jamiyatda internet tarmog'i saytlarini kengaytirishga bo'lgan ijtimoiy, talab va ehtiyojning keskin ortishi, individning qiziqish va intilishlarini ta'minlovchi virtual axborot makoni sifatida namoyon bo'ldi. Shuning uchun ham global tarmoqda turli xil, ya'ni ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, huquqiy va diniy mazmundagi ma'lumotlarni o'zida jamlagan saytlar soni ortib bormoqda. Bunday saytlarda shaxs faoliyati uchun zarur bo'lgan, uning ilmiy, kasbiy va ijtimoiy qiziqishini ta'minlaydigan axborot mavjud bo'ladi. Raqamli jamiyat davrida istiqomat qilayotgan shaxsning siyosiy, axloqiy va ma'naviy madaniyatini shakllantiruvchi va uni yo'naltiruvchi axborot majmui ham internet saytlarida o'z ifodasini topgan. Bunda yosh avlodning ijtimoiylashuvini ta'minlashga undaydigan ma'lumotlar to'plami, ya'ni muayyan fanlar bo'yicha dunyoviy bilimga ega bo'lish, hordiq chiqarish, mustaqil hayotni tashkil qilish, uning muammolarini hal qilishga undovchi axborot majmui internet tarmog'idagi saytlarga joylashtirilgan.

Internet tarmog'ida joylashtirilgan ma'lumotlarning asosiy foydalanuvchilari yoshlar ekanligi, unda taqdim etilayotgan tezkor aloqa imkoni yoshlar saytlarini jadallik bilan rivojlanishiga sabab bo'ldi. Bunday kommunikativ imkoniyatlar yoshlarning Internet imkoniyatlariga ishonchini oshirib, ularni turli mamlakatlardagi hamkorlari, do'stlari, hamkasblari, qarindoshlari va izdoshlari bilan o'zaro ishonchli aloqa vositasi rolini bajardi. Shu bilan birga aksariyat yoshlar internet tarmog'ida o'z vaqtini o'tkazib, ba'zi salbiy axborotga uchrab, buzg'unchi g'oyalar singdirilgan saytlar ta'siriga tushib qolmoqda. Ayrim xorijiy davlatlarda zararli ta'sirga ega bo'lgan, yoshlar faoliyatidagi tajovuzkorlik, bosqinchilik, jinoyatchilik, giyohvandlik, buzg'unchilik, vayronkorlik mazmunidagi g'oyani tashviqot qiluvchi Internet saytlarining soni ortmoqda. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, hozirda Internet tarmog'ida ma'naviy tuzuzlik va turli g'arazli maqsadlar orqali konstitutsiyaviy buzimga qarshi, demokratik jamiyat qurish talablarini inkor etishni targ'ib qiluvchi, tinch-osoyishta ijtimoiy, iqtisodiy turmushni buzishga undovchi faoliyat bilan shug'ullanayotgan turli saytlar faoliyat yuritmoqda.

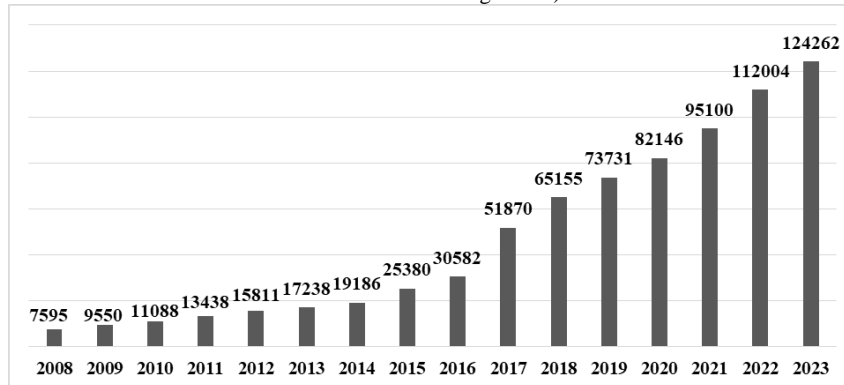
Sotsiologik tadqiqotlar natijalariga ko'ra, raqamli jamiyat taraqqiyotini ta'minlash uchun xizmat qilayotgan mamlakatimiz yoshlari ijtimoiy tarmoqlardan samarali foydalanishmoqda. Shu bois Internet tizimidagi ijtimoiy tarmoqlardagi maqolalar mazmunini, eng avvalo, sotsiolog olimlar tomonidan chuqur tahlil qilinishi; ikkinchidan, ularning mazmun-mohiyatini yoshlarga ta'sirini mustaqil o'rganilishi; uchinchidan, uning yo'nalishi, ya'ni qaysi ijtimoiy institut, guruhlariga mo'ljallanganini aniqlash; to'rtinchidan, uning tarqatilish mexanizmlari, hujumkorlik jihatlari ham e'tibor qaratish muhim ahamiyat kasb etadi.

Raqamli jamiyat rivojlanishi davrida ijtimoiy tarmoqlar texnik imkoniyatlarining jadalligi, undagi turli axborotga o'z vaqtda ega bo'lish uchun zarur bo'lgan tezkorlik, ma'lumotlar mazmuni, uning ifodalanishi bilan ajralib turishi, auditoriya ishonchini qozona olishidagi mantiqan tuzilishi bilan yoshlarni o'ziga jalb etib bormoqda. Ayniqsa, messengerlar («WhatsApp»,

«Telegram», «Viber» va boshqalar)ning yaratilishi yoshlar ijtimoiy tarmoqlarga bog'lanib qolishiga sabab bo'lmoqda. Ushbu messenjerlar orqali matnli xabarlar, ovozli signallar, rasmlar, vidno va audio mahsulotlarini yuborish mumkin. Shuningdek, ular orqali rasmlar chizish va o'yinlar o'ynash imkoniyati ham

mavjud.) veb-saytlar hozirgi virtual imkoniyatlar sharoitida jadal rivojlanmoqda.

Bu borada O'zbekiston ham o'z milliy saytlarini rivojlantirishga va dunyodan ortda qolmaslikka harakat qilmoqda. So'ngi yillarda milliy saytlar soni ko'payb bormoqda (1-diagramma).

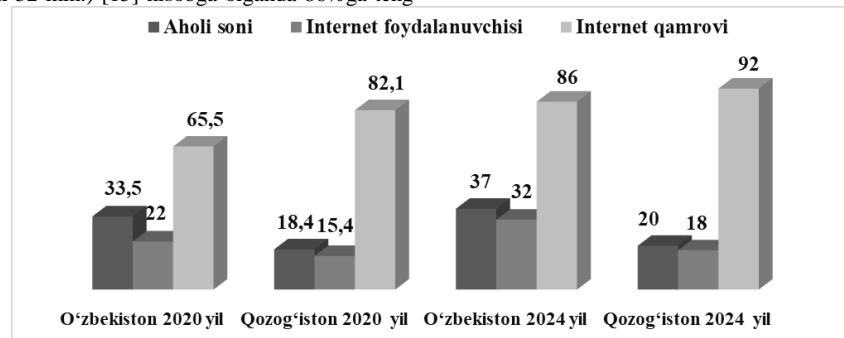

1-diagramma. O'zbekistonda Internet milliy saytlarining o'sish tendensiyasi (dona) [14].

Ammo, raqamli jamiyatda bu o'sish ko'rsatqichlari yetali emas. Qolaversa, milliy saytlardan foydalanuvchilar soni va internet qamrovi ham chet el saytlaridan kam. Bu borada Qozog'iston ham O'zbekistondan o'tib ketgan.

Hozirda bu ko'rsatkich jami aholi va Internet tarmog'idan foydalanuvchilarni (2024 yil holat bo'yicha aholi 37 mln., Internet foydalanuvchilar soni 32 mln.) [15] hisobga olganda 86%ga teng

bo'lmoqda. Ushbu ko'rsatkichni hisoblashda matematik modul ishlab chiqildi va unga ko'ra, $X = (A/B \cdot 100)$ formulasidan foydalanildi (A- internet foydalanuvchilar soni, B - aholi soni, X – internet qamrovi). Qozog'istonda ushbu ko'rsatkich hisoblanganda (aholini Internet bilan qamrovi) 92%ga teng bo'lgan (2-diagramma).

2- diagramma. O'zbekiston va Qozog'istonda aholiga nisbatan Internet qamrovi. (2024 mln.)

Binobarin, chet el messenjerlardan foydalanishning qulayligi va arzonligi uning auditoriyasi sonining keskin ortishiga olib kelmoqda.

Xulosa va takliflar. Globallashtirish jarayoni kengayishi, raqamli jamiyat atributlarining kuchayishi sharoitida aholining Internetdagi saytlardan axborot olish va uni tarqatish hajmi ortib bormoqda. Bunday vaziyatdagi milliy segmentni rivojlantirishda uni mazmunan boyitib, yanada takomillashtirish uchun faoliyat yuritish, veb-saytlarni mamlakatimizdagi demokratik islohotlar mazmuniga mos axborot majmuasi bilan tizimli to'ldirib borish talab etilmoqda.

Xulosa qilib aytganda raqamli jamiyatda har qanday axborot, xususan, buzg'unchi g'oyalar singdirilgan ma'lumot axborot texnologiyalari orqali katta tezlikda dunyoga tarqalib, muayyan davlatda turli muammolarni, ijtimoiy ixtiloflarni keltirib

chiqarishi hech gap emas. Shu nuqtai nazardan raqamli jamiyatning bosh maqsadi har bir shaxsga ixtiyoriy holda, muayyan mazmundagi ma'lumotlar majmuiga ega bo'lish uchun huquqiy va ijtimoiy kafolatning ta'minlashdan iborat. Bugungi kunda raqamli jamiyatda yoshlarning ijtimoiy qiziqishini o'zida mujassamlashtirgan saytlar rivojlanib, ularga mo'ljallangan saytlar mazmuni va vazifalarini mamlakatimizda o'tkazilayotgan demokratik islohotlarga asoslangan axborot xavfsizligini ta'minlashga erishadi.

Bu borada taklif sifatida aytish mumkinki, raqamli jamiyatda yoshlarning ijtimoiy qiziqishini o'zida mujassamlashtirgan saytlarni rivojlantirishga katta e'tibor berish lozim. Shuningdek, ushbu saytlar mazmunini mamlakatimizda o'tkazilayotgan demokratik islohotlar bilan boyitishimiz lozim.

ADABIYOTLAR

1. Bell D. The Coming of Post-industrial Society. A Venture in Social Forecasting. N.Y., Basic Books, Inc., 1973. - P. 39-59.
2. Masuda Y. "The Information Society". Washinton. D.S., USA., 2020. - P. 165.
3. Hayashi Y. "Information Security Risk Management". Conference. Publisher: IEEE., 2020. - P. 95.
4. Castells M. The Rise of the Network Society: The Information Age: Economy, Society and Culture: Vol. I. Malden, MA; Oxford, UK: Blackwell, 1996. - P 594.
5. Bekmurodov M. Zamonaviy boshqaruv sotsiologiyasi. Monografiya. Toshkent: "Yoshlar". 2020. - B 9.
6. Beck U. The Metamorphosis of the World: How Climate Change is Transforming Our Concept of the World. Cambridge, Malden: Polity, 2016. - P. 240.
7. Livingstone S. On the Mediation of Everything: ICA Presidential Address 2008 // Journal of Communication. 2009. No.1. - P. 1-18.

8. Selwyn N. What is Digital Sociology? Cambridge, UK: Polity Press, 2019. – P. 134.
9. Прончев Г.Б., Монъахов Д.Н. От цифры к цифровому обществу // Вопросы политологии. 2020. Т. 10. № 6 (58). - С. 1763–1771.
10. Brennen S., Digitalization and Digitization — Culture Digitally. Available at: World Internet Users, Cambridge: Polity Press, 2020. – P. 31-44.
11. Кравченко С.А., Словарь новейшей социологической лексики с английскими эквивалентами. - М.: МГИМО-Университет, 2019. – С. 154.
12. Gray J., Models for Digitalization // Software and Systems Modeling. 2015. Vol. 14. No.4. – P. 1319–1320.
13. Marres N. Digital Sociology: The Reinvention of Social Research. Cambridge: Polity Press, 2017. – P. 41.
14. “Uzinfocom” davlat axborot tizimlarini yaratish va qo'llab-quvvatlash markazi ma'lumotlari. Statistika.URL:<https://cctld.uz/stat>. 20.12.2023.
15. Statistika.URL: <http://www.uz> 04.05.2024.